

SCI-CONF.COM.UA

**SCIENCE, INNOVATIONS AND
EDUCATION: PROBLEMS
AND PROSPECTS**

**PROCEEDINGS OF VI INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
JANUARY 13-15, 2022**

**TOKYO
2022**

SCIENCE, INNOVATIONS AND EDUCATION: PROBLEMS AND PROSPECTS

Proceedings of VI International Scientific and Practical Conference

Tokyo, Japan

13-15 January 2022

Tokyo, Japan

2022

UDC 001.1

The 6th International scientific and practical conference “Science, innovations and education: problems and prospects” (January 13-15, 2022) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2022. 705 p.

ISBN 978-4-9783419-3-8

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine Science, innovations and education: problems and prospects. Proceedings of the 6th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Tokyo, Japan. 2022. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/vi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-science-innovations-and-education-problems-and-prospects-13-15-yanvary-2022-goda-tokio-yaponiya-arhiv/>.

Editor

Komarytsky M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: tokyo@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2022 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2022 CPN Publishing Group ®

©2022 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Діневська І. Г.* 14
ЗАБІЙНІ ЯКОСТІ СВИНЕЙ.
2. *Ісаченко А. О.* 18
АНАЛІЗ РИЗИКІВ ТА ВИЯВЛЕННЯ КРИТИЧНИХ ТОЧОК
КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ОСНОВНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЛАНОК
ВИРОБНИЦТВА ЯЛОВИЧИНИ.
3. *Коноваленко Л. И., Вінюков О. О., Бондарева О. Б.* 25
ВПЛИВ МІКРОБНИХ ПРЕПАРАТІВ І РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ
РОСЛИН НА ЗНИЖЕННЯ НАКОПИЧЕННЯ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ
В РОСЛИНАХ ЯЧМЕНЮ ЯРОГО.
4. *Кулина А. І.* 31
ВІДТВОРЮВАЛЬНА ЗДАТНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МОЛОЧНУ
ПРОДУКТИВНІСТЬ КОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЧОРНО-РЯБОЇ
МОЛОЧНОЇ ПОРОДИ.

VETERINARY SCIENCES

5. *Bogatko N., Miahka K., Dudus T., Bukalova N., Prylipko T.,
Bogatko A., Bogatko L., Samoray M.* 35
CONTROL OF SAFETY OF HONEY BY ESTABLISHING ITS
FALSIFICATION BY EXPRESS METHOD.

BIOLOGICAL SCIENCES

6. *Yanko R. V., Chaka O. G., Kolomiets I. I.* 41
LUNG REACTIVITY OF HYPERTENSIVE RATS AFTER
IFLUENCE TO INTERMITTENT HYPOXIC GAS MIXTURE.
7. *Zayniev Sukhrobjon Islombek o'g'li* 47
KASHKADARYA REGION MOUNTAINS AND MOUNTAIN
AREAS (ON THE EXAMPLE OF SHAKHRISABZ AND KITAB
DISTRICT) LARGE HORSES.
8. *Бурлака Н. І.* 53
ЦИРКАДНІ РИТМИ РОСЛИН І УРОЖАЙНІСТЬ.
9. *Гуревич А. С., Гундрум Е. В.* 58
КУЛЬТИВИРОВАНИЕ КУДРЯВОЙ КАПУСТЫ (BRASSICA
OLERACEA VAR. SABELLICA L.) В УСЛОВИЯХ
КАЛИНИНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ.
10. *Коваленко П. Г., Коц С. М., Громова Т. В., Серих Н. О.* 64
ОБГРУНТУВАННЯ АДАПТОГЕННОЇ СПРЯМОВАНОСТІ
БІОЛОГІЧНО АКТИВНИХ КОМПЛЕКСІВ В УМОВАХ ДІЇ
МАЛИХ ДОЗ ІОНІЗУЮЧОГО ВИПРОМІНЮВАННЯ.
11. *Рамазанов В. В., Воловельская Е. Л., Руденко С. В.* 67
ФОРМОМОДИФИКАЦИЯ ЭРИТРОЦИТОВ СТИЛЬБЕН-
ДИСУЛЬФОНАТОМ.

12. **Яковишина Т. Ф., Толоконнікова А. С.** 75
ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА СТУПЕНЯ НЕБЕЗПЕКИ ЗАБРУДНЕННЯ
Р. КАПУСТЯНКА.

MEDICAL SCIENCES

13. **Antonova O. V.** 80
LEAD IN THE HAIR OF CHILDREN OF ANTHROPOGENIC
ORIGIN.
14. **Kozar V., Shkarubka O., Khromih T., Yeromenko R., Lytvynova O.** 83
INDICATORS OF GENERAL CLINICAL ANALYSIS OF BLOOD
IN PREGNANT WOMEN WITH GESTATIONAL
PYELONEPHRITIS.
15. **Kremenchutskyy G. N., Stepanisky D. A., Turlyun S. A.** 89
A. VIRIDANS IN THE MICROBIOCENOSIS OF THE HUMAN
ORAL CAVITY.
16. **Liudkevych H. P., Sukhan D. S., Nekrashchuk O. P., Melnyk V. A.,
Botanevych Ye. O.** 97
MECHANISMS OF CARCINOGENESIS DUE TO BRCA1 GENE
MUTATION.
17. **Sherstiuk S., Zubova Ye., Nakonechna S., Pogrebnyak A.** 103
INNOVATIVE APPROACHES IN THE FORMATION OF
COMPETENCIES IN FIRST-YEAR STUDENTS.
18. **Баусов Є. О., Базян А. А., Арзуманова І. В., Сирота А. Ю.** 106
ВИВЧЕННЯ ЧАСТОТИ ПОСТОПЕРАЦІЙНОЇ КОГНІТИВНОЇ
ДИСФУНКЦІЇ У ПАЦІЄНТІВ ПОХИЛОГО ВІКУ В РАННЬОМУ
ПІСЛЯОПЕРАЦІЙНОМУ ПЕРІОДІ.
19. **Бобро Л. М., Тимошенко Д. В.** 109
ПРОБЛЕМИ ДІАГНОСТИКИ ГІПОТИРЕОЗУ В ПРАКТИЦІ
СІМЕЙНОГО ЛІКАРЯ.
20. **Гайструк Н. А., Павлікевич А. В., Пойда О. А., Гайченя І. О.,
Горбачук Я. А.** 113
ПРОТИКОВІДНИЙ АЛЬЯНС У ДИСКУСІЇ АКТУАЛЬНИХ
ПИТАНЬ ВАКЦИНАЦІЇ.
21. **Грицуляк Б. В., Грицуляк В. Б.** 120
СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗМІНИ В ЯЄЧКАХ ТА
ЕЯКУЛЯТІ НЕПЛІДНИХ ЧОЛОВІКІВ, ЗУМОВЛЕНІ
ЕНДЕМІЧНИМ ЗОБОМ.
22. **Дермельова Л. П., Шаповалова О. О.** 124
ВАРІАТИВНЕ АРТЕРІАЛЬНЕ КРОВОПОСТАЧАННЯ МАТКИ В
НОРМІ ТА ПРИ ПАТОЛОГІЯХ.
23. **Макаренко Р. І., Апазіді Е. В., Бобро Л. М.** 133
КОРОТКОСТРОКОВІ І ДОВГОСТРОКОВІ НАСЛІДКИ
КОРОНАВІРУСНОЇ ХВОРОБИ.

24. **Порохня Н. Г.** 136
 ФОРМУВАННЯ ХРОНІЧНОГО ЛЕГЕНЕВОГО СЕРЦЯ У
 ДИТИНИ З СИНДРОМОМ СОННОГО ОБСТРУКТИВНОГО
 АПНОЕ.
25. **Сніга Я. В., Рудік А. В., Грицаєнко М. В., Ібрагімова О. Л.** 142
 СТРУКТУРА ЕМОЦІЙНО-ОСОБИСТІСНИХ ТА КОГНІТИВНИХ
 ПОРУШЕНЬ ПРИ РОЗСІЯНОМУ СКЛЕРОЗІ.
26. **Шмалей С. В., Денисюк А. В., Сачко М. В.** 145
 ОПТИМІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ ДИХАЛЬНОЇ
 СИСТЕМИ УЧАСНИКІВ ХОРЕОГРАФІЧНИХ КОЛЕКТИВІВ.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

27. **Dedik V., Semenets A., Suleiman M., Grinevich L., Kobzar N., Perekhoda L.** 150
 THE USE OF DOCKING STUDIES TO PREDICT THE NOOTROPIC
 EFFECT AMONG 4-(AMINOMETHYL)-1-BENZYLPIRROLIDIN-
 2-ONE DERIVATIVES.
28. **Каленик І. О., Кудіна О. В.** 155
 ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРЕПАРАТІВ ДЛЯ
 КОРЕКЦІЇ СТРЕСОВИХ СТАНІВ У СТУДЕНТІВ
 ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ВУЗІВ.
29. **Легінь Н. І., Крук Т. Б.** 163
 ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЧНИХ КИСЛОТ В ТРАВІ CHAMIRION
 ANGUSTIFOLIA (L.) HOLUB.
30. **Легінь Н. І., Люклян А. І.** 166
 ВИЗНАЧЕННЯ ВМІСТУ ОКИСНЮВАНИХ ФЕНОЛІВ В
 СИРОВИНІ СІДАЧУ КОНОПЛЕВИДНОГО.
31. **Проскурова Я. О., Волкова А. В., Шабрацька Д. Е., Коновал А. Ю.** 169
 ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЩОДО
 ПИТАННЯ ЦУКРОВОГО ДІАБЕТУ II ТИПУ.

CHEMICAL SCIENCES

32. **Мукоїд Р. М., Бельтюкова Є. О.** 173
 ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ГРЕЧКИ ДЛЯ
 ПРИГОТУВАННЯ БЕЗГЛЮТЕНОВОГО ПИВА.

TECHNICAL SCIENCES

33. **Astistova T. I., Liakhovska D. D., Nykytyuk M. V., Smorzhevsky N. V.** 178
 DEVELOPMENT OF SOFTWARE FOR ACCOUNTING FOR THE
 PRESENCE OF STUDENT ATTENDANCE.
34. **Korzhyk V., Grynyuk A., Khaskin V., Peleshenko S., Shcheretskiy V., Hos I., Iliashenko Ye., Voitenko O., Konoreva O.** 185
 ESTIMATION OF INFLUENCE OF DURATION OF CURRENT
 FLOW AT DIRECT AND INVERSE POLARITY ON QUALITY OF
 FORMATION AND GEOMETRICAL PARAMETERS OF SEAMS.

35. *Markov V., Onyshchenko S., Pavlova N.* 191
FORMATION OF OPTIONS OF FREIGHT DELIVERY AT THE ORGANIZATION OF SHIPPING.
36. *Shcherban' V. Yu., Kolysko O. Z., Kolysko M. I., Petko A. K.* 197
COMPUTER IMPLEMENTATION OF RECURRENCE ALGORITHM IN CASE OF VARIABLE THREAD INPUT TENSION.
37. *Shramchenko B. L., Demkivska T. I., Yakhno V. M., Radchuk A. D.* 200
APPLICATION OF GRAPHIC KEYS OF PROPORTIONALITY IN AUTOMATED SIMULATION OF CLOTHING SURFACES.
38. *Заїка О. М., Рудь В. Д., Самчук Л. М.* 207
ОБГРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗД ДРУКУ ПРИ ЗАМІНІ ДЕТАЛЕЙ З МЕТАЛЕВИХ МАТЕРІАЛІВ НА ПОЛІМЕРНІ.
39. *Ищенко О. В., Ляшок І. О., Ляшок М. О., Куюкова Є. Р.* 212
ВИКОРИСТАННЯ ЗАГУСТОК НА ОСНОВІ МОДИФІКОВАНИХ ПОЛІСАХАРИДІВ ДЛЯ ВИБИВАННЯ АКТИВНИМИ БАРВНИКАМИ.
40. *Онацький О. В., Бірулін К. О., Жарова О. В.* 218
ПРОТОКОЛ ДВОФАКТОРНОЇ АВТЕНТИФІКАЦІЇ В СИСТЕМАХ УПРАВЛІННЯ ДОСТУПОМ.
41. *Панасейко І. М., Панасейко С. М.* 224
ОЦІНЮВАННЯ СКЛАДНИХ ПРОГРАМНИХ ПРОДУКТІВ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ.
42. *Соколова Є. Б., Скирда О. Є., Онацька А. С.* 229
КОРИСТЬ КИСЛОМОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ.
43. *Стріха Л. О., Рєнова М. С.* 235
ВПЛИВ СПОСОБІВ ВИРОБНИЦТВА НА ПОКАЗНИКИ НАПІВКОПЧЕНИХ КОВБАС.
44. *Тищенко В. І., Савенко О. М., Пасічний В. М., Божко С. Б.* 243
ВПЛИВ ПРОДУКТІВ ПЕРЕРОБКИ НАСІННЯ КОНОПЛІ НА ФУНКЦІОНАЛЬНО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ПОЛІКОМПОНЕНТНИХ ВАРЕНИХ КОВБАСНИХ ВИРОБІВ.
45. *Чернега В., Сафонова Д. В., Дмитриева Н. В.* 249
АНАЛИТИЧЕСКИЙ МОДУЛЬ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ ГИДРОИЗОЛЯЦИИ.
46. *Чупринка В. И., Чупринка Н. В., Грикун Д. В., Василенко А. Л.* 257
ГЕНЕРИРОВАНИЕ НА ДЕТАЛЯХ КОЖГАЛАНТЕРЕЙНЫХ ИЗДЕЛИЙ ГРУППОВЫХ ДЕКОРАТИВНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ, СОСТОЯЩИХ ИЗ КОМБИНАЦИИ ОДИНАРНЫХ ДЕКОРАТИВНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

47. *Kumeda M. A., Sukhodub L. B., Shevel A. Ye., Sukhodub L. F., Derevyanko V. H.* 266
INVESTIGATION OF NOVEL POLYMER WOUND HEALING MATERIAL.
48. *Кондратенко П. А.* 271
ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ РАССТОЯНИЙ ВО ВСЕЛЕННОЙ.

GEOGRAPHICAL SCIENCES

49. *Олейник В., Алтухова В.* 282
КРУИЗНЫЙ ТУРИЗМ В ЕВРОПЕ.

ARCHITECTURE

50. *Mandrichenko O. E., Demydenko T. P.* 287
USE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN ARCHITECTURAL EDUCATIONAL DESIGN.
51. *Ветрова П. О., Васильев П. О.* 291
АДАПТАЦІЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ "АРХІТЕКТУРА ТА МІСТОБУДУВАННЯ" ДО ПОТРЕБ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА ЧЕРЕЗ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ЗАПРОВАДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПРАКТИК.
52. *Черносова Т. О., Бабенко М. В.* 300
КОНЦЕПЦІЯ «SMART CITY» ЯК ЧАСТИНА РОЗВИТКУ ТА БЛАГОУСТРОЮ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІЇ.

PEDAGOGICAL SCIENCES

53. *Gubareva O., Shatihina V.* 308
ENGINEER-EDUCATOR: FEATURES OF TRAINING?
54. *Khalina V., Butskiy V.* 313
FORMATION OF LEARNING RESULTS.
55. *Nagornyi V. V., Murzina O. A., Nahorna N. O.* 319
DIGITALIZATION OF EDUCATIONAL SPACE AS A PRIORITY COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT.
56. *Антонов А. В., Воронина О. В.* 328
ОЦЕНКА ПОКАЗАТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ ЗАНИМАЮЩИХСЯ В УДАРНЫХ ЕДИНОБОРСТВАХ.
57. *Антонов А. В., Воронина О. В., Аушева О. С.* 332
ИЗМЕНЕНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ СПОРТСМЕНОВ В УДАРНЫХ ЕДИНОБОРСТВАХ.
58. *Гончаренко А. А.* 337
ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ УМІНЬ ЗАСОБАМИ ФАНТОМНОГО НАВЧАННЯ.

59.	<i>Дзівідзінська І. С.</i> ТЕСТУВАННЯ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: КОМУНІКАТИВНА ПАРАДИГМА.	347
60.	<i>Дите Л. А., Салюкова К. Р.</i> СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.	353
61.	<i>Єщенко М. Г., Єщенко Г. Л.</i> ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «ПРОПЕДЕВТИКА ВНУТРІШНЬОЇ МЕДИЦИНИ» В УКРАЇНІ.	360
62.	<i>Журавська В. І., Кубіцький С. О.</i> ТЕХНОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ ПЛАНУВАННЯМ КАР'ЄРИ ПРАЦІВНИКІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ.	364
63.	<i>Искендер Топчу</i> СИСТЕМА ИГРОВЫХ УПРАЖНЕНИЙ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.	372
64.	<i>Ісаєв Р., Гуменникова Т. Р.</i> ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ПРЕДМЕТНОГО МИСТЕЦЬКОГО СПРЯМУВАННЯ У РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ШКОЛЯРА.	377
65.	<i>Костіна Л. М., Данильченко Л. Т., Канпе І. А.</i> ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.	382
66.	<i>Кривцов В. В., Сорока В. С.</i> ПИТАННЯ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ.	390
67.	<i>Пакулин С. Л., Перебейнос В. Б., Феклистова И. С., Пакулина А. С.</i> УКРЕПЛЕНИЕ СПЕЦИАЛЬНОЙ ВЫНОСЛИВОСТИ ПРИ ПОДГОТОВКЕ КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ ДЗЮДОИСТОВ.	400
68.	<i>Силкова Е. В.</i> РОЛЬ МАТЕМАТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СОИСКАТЕЛЕЙ МЕДИЦИНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ.	411
69.	<i>Сковронська О. М.</i> STREAM ОСВІТА – ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ЗДОБУВАЧІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.	418
70.	<i>Хапченкова Д. С., Гусєв В. М., Єщенко Г. Л.</i> СУЧАСНЕ ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.	424

71. *Шишко І. М., Бган Т. С.* 429
ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНЯ.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

72. *Diachkova O. M., Kontsemal Yu. A.* 436
PERSONALITY OF THE LEADER IN THE EXTREME
CONDITIONS OF ACTIVITY.
73. *Александров Ю. В.* 440
ІНТЕРНЕТ - ЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ.
74. *Бутузова Л. П., Хилевич М. А.* 446
ВРАХУВАННЯ ВІКОВИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНІХ СИСТЕМАХ РІЗНИХ
КРАЇН.
75. *Демчук О. О.* 456
ДІАГНОСТИЧНІ ЦІННОСТІ ЩОДО ПОДОЛАННЯ
ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ.
76. *Ляджева Е. О.* 459
ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ
СТАНІВ У ОСІБ, ЩО ЗАЗНАЛИ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ.
77. *Ляджева Т. О.* 464
ЗАЛЕЖНІСТЬ РОЗУМІННЯ ГУМОРУ ВІД ПСИХІЧНОГО
СТАНУ ЛЮДИНИ.
78. *Сергієні О. В., Варакута М. Л., Рубан І. А.* 468
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА
ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ ЯК ФОРМИ ДЕВІАНТНОЇ
ПОВЕДІНКИ.
79. *Сергієні О. В., Пазій О. П.* 477
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ВІДДІЛУ ПРИЙОМУ ЗВЕРНЕНЬ
РЕГІОНАЛЬНИХ КОНТАКТНИХ ЦЕНТРІВ.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

80. *Zimenko O.* 488
SOCIAL NETWORKS AS A TOOL OF INFORMATIONAL
INFLUENCE: OPPORTUNITIES AND FEATURES.
81. *Антонюк О. І., Марущак В. П.* 492
СУТНІСТЬ СІМЕЙНОЇ МОДЕЛІ КОРПОРАТИВНОГО
УПРАВЛІННЯ.

ART

82. *Матійчин І. М.* 495
ХОРОВИЙ КЛАС У ЗАКЛАДАХ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
ОСВІТИ (ПРИНЦИПИ ПІДБОРУ РЕПЕРТУАРУ).

HISTORICAL SCIENCES

83. *Поцулко О. А., Білецька В. О., Будаква Є. С.* 500
РОЛЬ МУЗИКИ В ТЕАТРАЛЬНИХ ВИСТАВАХ «БЕРЕЗОЛЯ»
(ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ ЗАСНУВАННЯ ТЕАТРУ).

POLITICAL SCIENCES

84. *Половко О. О.* 510
СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ПОЛІТИЧНОМУ
ЕКСТРЕМІЗМУ.

PHILOLOGICAL SCIENCES

85. *Рулупіук К. М.* 515
BUSINESS NEGOTIATION: ESSENTIAL STRATEGIES AND
DIRECTIONS.
86. *Біляніна Т. С., Денисенко К. О.* 522
ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР В РОМАНІ ХАРУКІ МУРАКАМІ
«КРАЇНА ЧУДЕС БЕЗ ГАЛЬМ І КІНЕЦЬ СВІТУ».
87. *Дегтярєва М. О.* 529
МОВА УКРАЇНСЬКИХ БЛОГЕРІВ У СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ
ФЕЙСБУК.
88. *Кравець М. О., Соляник А. Ю.* 538
ЛІНГВОКУЛЬТУРНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ
КОМІЧНОГО У ВИСТАВАХ ЖАНРУ МАНДЗАЙ.
89. *Кравець М. О., Тертишина А. О.* 550
ЯВИЩЕ ФАТИЧНОСТІ У ЗОВНІШНЬОМУ ТА
ВНУТРІШНЬОМУ ДІЛОВОМУ ЛИСТУВАННІ ЯПОНСЬКОЮ
МОВОЮ.
90. *Морозюк Т. С., Павликівська Н. М.* 558
НАЗВИ ОБ'ЄКТІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ ЯК ЧИННИК
ВПЛИВУ НА УПОДОБАННЯ СПОЖИВАЧА.
91. *Раджанова Ф. А., Садикова Гузал Нормат кизи* 564
ДИАЛЕКТИКА ПСИХИКИ В ОБРАЗЕ ЧЕЛОВЕКА.

ECONOMIC SCIENCES

92. *Siddharth* 571
EVOLUTION OF HOUSEHOLD CONSUMPTION & CHANGING
CONSUMER BEHAVIOR IN UKRAINE.
93. *Аль-Хаялі Д. А.* 580
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПОТЕНЦІАЛ СПІВРОБІТНИЦТВА У
СФЕРІ ІТ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА КНР.
94. *Андренко І. Б., Білоус В. В., Нестеренко С. І., Соколова А. Ю.* 586
СЕРВІС В ГОТЕЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ І ІНШИХ ЗАКЛАДАХ
РОЗМІЩЕННЯ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ: ДОСЛІДЖЕННЯ
СУЧАСНОГО СТАНУ.

95. **Вакульчик О. М., Анісов Ю.** 595
УДОСКОНАЛЕННЯ АНАЛІТИЧНОСТІ ФІНАНСОВОЇ
ЗВІТНОСТІ.
96. **Васюта В. Б., Добрицька В. О.** 600
ЗНАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
АСОРТИМЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА В
СУЧАСНОМУ ТОВАРОЗНАВСТВІ.
97. **Занюк А. А., Суховецька Д. А., Водянка Л. Д.** 604
ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ HR ТА 9 МЕТОДІВ ЇЇ ВВЕДЕННЯ.
98. **Йолкіна О. В., Цимбалюк А. А.** 610
НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА
ТОВ «ТЕЛЕКРТ-ПРИЛАД».
99. **Куцик В. І., Вергун В. С.** 620
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ПЕРІОД
ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.
100. **Лавриненко Л. М.** 625
ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО
РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ.
101. **Мицишин О. Л., Оксюта І. В., Шаєганрад Е. П., Прокопик А. І.** 632
ВИКЛИКИ ПАНДЕМІЇ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ.
102. **Панасейко І. М., Панасейко М. С.** 635
РОЛЬ СУБ'ЄКТІВ КРЕДИТНОГО ПРОЦЕСУ В РЕАЛІЗАЦІЇ
КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ БАНКУ.
103. **Панасейко І. М., Шульга Я. В.** 638
НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ФІНАНСОВИХ
РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ
КРИЗИ.
104. **Савчук О. В., Шульга С. В.** 641
МЕТОДИКА АУДИТУ ОПЕРАЦІЙ ІЗ АМОРТИЗАЦІЇ
НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ НА
ПІДПРИЄМСТВІ.
105. **Хижняк І. М.** 646
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РУХОМ ПЕРСОНАЛУ
ПІДПРИЄМСТВА.
106. **Чередник Л. М., Беденюк А. В.** 656
УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПОДОЛАННЯ
АНТИІННОВАЦІЙНИХ БАР'ЄРІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.
107. **Шабатура Т. С., Алексенко А. С., Кустуров В. Б.** 664
РЕСУРСНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
ПРЕДПРИЯТИЙ АГРАРНОЙ СФЕРЫ.

LEGAL SCIENCES

108. **Vokshorn A.** 668
THE ESSENCE OF PROFESSIONAL AUDITORS SKEPTICISM.

109. **Бабаніна В. В.** 673
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА.
110. **Карапетян О. М., Слив'юк Д. В.** 681
ДО ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ З ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗШУКУ
ЗЛОЧИННИХ АКТИВІВ.
111. **Кравчук М. Ю., Карапетян А. Е.** 686
ДО ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ВЧИНЕННЯ
ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ.
112. **Оніщик Ю. В., Клименко М. С.** 690
СТАДІЇ ПРОВАДЖЕННЯ В СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ
ПРАВОПОРУШЕННЯ.
113. **Паніна К. В., Буштакова Г. В.** 695
КАСАЦІЙНІ «ФІЛЬТРИ» У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.
114. **Солдатенко О. А., Гамалієнко О. А.** 697
ЗАКОНОДАВЧІ ПРОГАЛИНИ, ЩОДО ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ
ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.
115. **Усатенко В. В., Анісімов Д. О.** 701
СУЧАСНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В
СИСТЕМІ СЛУЖБОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ.

**ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ
У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

**Костіна Людмила Михайлівна,
Данильченко Людмила Теодорівна,**

старші викладачі,

Каппе Ірина Анатоліївна,

викладач

Харківська гуманітарно-педагогічна академія
м. Харків, Україна

Анотація. У статті розглядається проблема формування морально-духовних цінностей у дітей шкільного віку, що є важливою складовою процесу становлення молоді особистості.

Ключові слова: духовні цінності, особистість, учнівська молодь.

Проблема цінностей перебуває в центрі уваги сьогодення. Це значною мірою зумовлено тим, що ціннісна система сучасного суспільства руйнується. Натомість нова, демократична створюється вкрай повільно. Сучасний етап існування українського суспільства пов'язаний із утвердженням державності й суверенітету України, реформуванням усіх сфер людської життєдіяльності та супроводжується соціальними, економічними й духовними змінами. В умовах демократизації, духовно-інтелектуального відродження українського суспільства, зростання його культурно-просвітницької активності та національної свідомості, гуманізації й гуманітаризації освіти активізується проблема особистісного духовного збагачення, переосмислення цінностей і ціннісних орієнтацій.

Морально-духовний розвиток особистості є пріоритетним напрямком діяльності закладів освіти, передбачає формування моральних, правових, естетичних, а також інтелектуальних цінностей учнівської молоді. Тому в державній національній доктрині розвитку освіти в Україні XXI століття

головна мета національного виховання молодого покоління на сучасному етапі визначається як формування особистісних рис громадянина України, що включає в себе національну свідомість, розвинену духовність, моральну, правову, трудову, художньо-естетичну, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту.

Упродовж усієї історії педагогічної думки дослідники зверталися до сенсу та значущості професії педагога. Особлива роль в усвідомленні особистості дитини як суб'єкта навчання, як людини, що розвивається, належить видатним класикам вітчизняної й зарубіжної педагогіки (К. Ушинському, Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцці та ін.). В їхніх працях не тільки доведена необхідність орієнтацій молоді на зразки високоморальної поведінки, на вічні цінності правди, добра й справедливості, а й визначені деякі конкретні шляхи, що ведуть до реалізації цієї мети.

У подальшому значний внесок у розвиток аксіологічної сутності педагогічної професії зробили В. Сухомлинський, Х. Алчевська, П. Блонський, М. Корф, А. Макаренко, С. Шацький та ін.

Принципи, зміст і методику морального виховання підлітків і молоді в процесі різних видів діяльності розкрито в працях В. Сухомлинського, І. Єрмакової, А. Бойка, І. Мар'єнка. Напрямки удосконалення процесу морального виховання молоді на засадах цілісного підходу визначено науковцями Д. Зязюном, О. Киричук, Е. Юрчук, Л. Гордіним.

Аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури дає змогу зробити висновок, що значна кількість робіт дослідників Д. Степовика, О. Вишневського, О. Кульчицького, Л. Шугаєвої, О. Сухомлинської присвячено питанням впливу релігійних концептів на особистість дитини, на розвиток її духовних і моральних потенціалів.

Роль і вплив ціннісних орієнтацій на становлення особистості розглянуто в наукових дослідженнях А. Богуш, В. Бутенка, І. Тараненка, Т. Бутківської, В. Струманського, Р. Скульського, Т. Яцули та ін.

Значний внесок у розробку теорії цінностей зробили західно-європейські

й американські соціологи М. Вебер, Е. Дюркгейм, М. Рокіч, Ф. Знанецький, Т. Парсонс та ін.

Однак залишаються недостатньо вивченими питання виховання морально-духовних цінностей учнів у закладах загальної середньої освіти.

Здійснюваний нами науково-педагогічний пошук спрямовано на те, щоб на теоретичному рівні визначити сутність і особливості процесу виховання морально-духовних цінностей у школярів та обґрунтувати умови, необхідні для успішного розв'язання цієї проблеми. У зв'язку з цим нами було визначено такі завдання:

- на основі аналізу психолого-педагогічної, філософської, соціологічної й науково-методичної літератури розкрити сутність і структурні компоненти морально-духовних цінностей особистості;

- визначити основні засоби формування морально-духовних цінностей учнів у закладах загальної середньої освіти.

Сьогодні з'явилася нагальна потреба в неупередженому погляді на наявні процеси за їх духовно-ціннісним змістом. Цього потребує і педагогічна діяльність. Педагогу важливо усвідомити найважливішу професійну цінність – особистість учня, дитини як людини, що розвивається. Для цього аксіологічний підхід передбачає розгляд важливих ціннісних категорій із точки зору історичного та логічного аналізу.

На думку О. Сухомлинської, цінності – це утворення, в основі яких перебувають людські почуття, спрямовані на ідеальне, на те, до чого людина прагне, визнає позитивно. Ця категорія етики визначає, що в житті та світі є цінністю; етична ж поведінка – це втілення етичних цінностей, що треба шукати як у різних ситуаціях, так і в особистості [6, с. 24].

Процес формування духовних цінностей триває протягом усього життя. На нашу думку, найбільш сприятливим у становленні та вихованні духовності є підлітковий вік. Його називають парадоксальним, критичним, перехідним періодом вагань і потрясінь. Саме в цьому віці закладаються основи духовності, активно формуються духовні якості, системи цінностей та ідеалів.

Моральне виховання, що здійснюється в підлітковому віці, як процес систематичного цілеспрямованого формування особистості забезпечує послідовне засвоєння підростаючим поколінням певних цінностей: моральних понять, почуттів і якостей; позитивних умінь, навичок і мотивів поведінки.

Із психологічної точки зору моральне формування дитячої душі є віссю її духовного розвитку. У світлі цього висувається думка, що моральний сенс духовного формування дитини визначає логіку її розвитку.

Моральне життя проявляється і в русі наших почуттів, і в роботі інтелекту, і в активності, бо воно є особливим видом нашого ставлення до світу та своєрідною сферою життя.

У моральному вихованні підростаючого покоління важливо не тільки сформувати моральну свідомість і моральні почуття, а й найголовніше – залучати школярів до різноманітних видів діяльності, де розкриваються їхні моральні стосунки, відображається рівень їх моральної вихованості. Моральне виховання школярів здійснюється в різних сферах їх життя та діяльності. На дитину морально впливають в сім'ї, у колі однолітків, у школі, на вулиці. Як зазначав В. Сухомлинський, для повноцінного виховання важливо, щоб кожна людина ще в роки дитинства й особливо в підлітковому віці та ранній юності осягнула повноту свого життя, виробила в собі культуру бажань, основою та змістом якої є мудра гармонія між задоволенням матеріальних потреб і становленням розвитку потреб духовних [7].

Значну роль у системі загальнолюдських цінностей відіграє духовна культура. Концептуальний аналіз праць вітчизняних учених дав змогу визначити її як процес гуманізації природи та суспільства, самої людини, її ставлення до оточуючої дійсності, до інших людей і самої себе, унаслідок чого духовна культура постає як визначник загальнолюдського ціннісного змісту соціуму: якою мірою суспільство є людським, якою мірою людина стала справжньою людиною для себе та для інших.

Особливості формування духовної культури в Україні висунули проблему людини й людства на перший план ще в часи Київської Русі. Зі створенням

давнього, билинного вітчизняного епосу визрівають загальнолюдські цінності, основою яких є любов до Вітчизни й захист людської гідності («Слово о полку Ігоревім», «Повість минулих літ»). Ідея пріоритету моральних цінностей і орієнтацій на них виразно лунає в пам'ятках писемності (статути Володимира Святославовича та Ярослава Володимировича, «Повчання дітям» Володимира Мономаха). В останньому знайшли відображення ті високі вимоги, що ставили перед молоддю наші великі предки: готовність до ратного подвигу в ім'я Батьківщини, прагнення до неупинної діяльності, самовдосконалення, праці, дотримання основних морально-етичних норм і правил поведінки.

Духовні витоки ціннісного освоєння світу глибоко розкрито Г. Сковородою, який наголошував, що кожна людина – це окремий світ, а отже неповторна індивідуальність. Від пізнання себе лежить шлях до пізнання всього світу та формування морально-етичних засад: мудрості, справедливості, добра, честі й інших чеснот, що є основоположними для життя й діяльності «істинної людини». Особливо актуальним є твердження Г. Сковороди, що треба дбати про виховання передусім доброго серця дитини. Він уболівав за те, щоб матеріальне не стало над духовним, а блиск золота не затьмарив світла зірок.

Система цінностей, яка характеризує духовну культуру чи певне культурне середовище, становить собою результат тієї духовної роботи, що здійснюється всім суспільством. Духовність особистості означає її інтелектуальний розвиток, що відбувається як у процесі взаємодії людини з суспільством, природою, так і шляхом цілеспрямованої освітньо-виховної роботи за умови нерозривної єдності національних і загальнолюдських надбань, науково-професійної думки.

Педагогічний процес у закладах загальної середньої освіти завжди пов'язаний із засвоєнням найважливіших для підростаючої людини цінностей. Вироблені людством ідеали й цінності, на думку В. Сухомлинського, в умовах освітнього закладу стають багатством особистості його вихованців. Він домагався того, щоб моральні цінності, створені й завойовані людством у минулому, які отримали розквіт у наші дні, стали духовним багатством кожної

дитини [7]. Однією з необхідних умов морального виховання він вважав бережливе ставлення до природи: виховання погляду на природу як на цінність, яку не можна з жодними іншими цінностями ні зіставити, ні порівняти [7].

Розвитку духовного світу школярів присвячено праці В. Сухомлинського, де автор розкриває значущість особистості педагога для морального розвитку дитини, розглядає процес формування світогляду школярів, визначає місце й значення моралі в системі наукових знань про природу та суспільство.

У процесі трансформації суспільства якісно змінюється погляд на особистість, її ціннісне ставлення до дійсності. Учений І. Бех зазначає: «...цінності людини об'єднуються в єдину систему, володарем якої стає особистість. Ціннісна система має свою специфічну організацію» [2, с. 19]. Він підкреслює значення певного якісного прориву педагогіки щодо розуміння особистості, її внутрішнього світу, душі, яка може відкритися назустріч учителю, якщо той здатен сприйняти й адекватно інтерпретувати поведінку людини безпосередньо в кожен момент спілкування, володіє глибокими знаннями щодо людської психології, отож уміє правильно реагувати на інтерпретацію вихованцем власного образу й поведінки. Розуміння, визнання та сприйняття вихованця як індивідуальності покладено в основу його концепції особистісно зорієнтованого навчання. Можна занотувати сучасні тези І. Беха про любов до дитини, про справедливість і гуманізм виховання, про пошук учителем шляхів до учня. «Розвиток гуманної вільної відповідальної особистості, – зауважує І. Бех, – безпосередньо пов'язаний із системою її духовних цінностей, що протистоять утилітарно-прагматичним цінностям» [1, с. 124].

Формування у школярів розумного ставлення до цінностей – одне з найважливіших завдань сучасних закладів загальної середньої освіти. Невипадково останнім часом в освітньо-виховний процес уведено такі освітні компоненти як економічне, екологічне, сімейне виховання, що передбачає формування в учнів правильного ставлення до цінностей. Сім'я та школа несуть вихованцеві комплекс найважливіших цінностей, над якими він міркує,

осмислює їх, і потім засвоює.

На думку О. Сухомлинської, «оскільки кількість цінностей обмежена для сприйняття й усвідомлення особистістю всієї своєрідності й багатства внутрішнього світу дитини, а отже й цінностей, то мета педагогічного впливу полягає в залученні дитини до тих цінностей, що мають універсальне значення, абсолютний та об'єктивний характер і, що найважливіше для виховання, позитивну спрямованість» [6, с. 25].

На наш погляд, формуванню морально-духовних цінностей учнів у освітньо-виховному процесі буде сприяти науково обґрунтована систематизація. Важливо чітко усвідомлювати, що кожен навчальний предмет – це лише частина цілого комплексу вже створених людством наукових, художніх, етичних, естетичних та інших цінностей, а в роботі з учнями не перебільшувати значущість одних навчальних предметів і недооцінювати інших. Усі вони спрямовані на формування у школярів усебічного життєвого досвіду, високої культури, взаєморозуміння з іншими людьми.

Педагогічна аксіологія значною мірою змінює характер співробітництва вчителя з учнями. І. Бех зазначає, що неправильним є твердження про недоцільність показувати дитині любов учителя до неї, бо саме через брак любові вихователя створюється певний емоційний дефіцит, що призводить до духовного вакууму – негативної ознаки сучасної педагогіки.

Аналіз проблеми виховання морально-духовних цінностей у школярів та практичного досвіду роботи з учнівською молоддю свідчить, що морально-духовне виховання буде здійснюватися ефективніше, якщо отримані учнями знання систематично застосовуються в їх практичній діяльності.

Таким чином, для формування у школярів морально-духовних цінностей дуже важливою є керівна роль учителя, спрямована на забезпечення систематичного засвоєння зрозумілих учням морально-духовних знань, що відображають норми та правила людських стосунків як в освітньому процесі так і поза ним. Це питання потребує подальшого дослідження щодо конкретизації засобів формування внутрішнього прагнення учнів до засвоєння

морально-духовних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посібник. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
2. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 1998. С. 19.
3. Вишневський О. Віра і релігія в контексті завдань сучасного українського виховання. Київ : Рідна школа. 1999. №3. С. 3-8.
4. Волкова С. В. Формування морально-ціннісних орієнтацій учнів 8-9 класів засобами українського та англійського фольклору: монографія. Херсон : Айлант, 2006. 129 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти в Україні в ХХІ ст. Київ : Шкільний світ, 2001. 24 с.
6. Сухомлинська О. В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи. Київ : Шлях освіти. 1991. №1. С. 24-25.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 1. 654 с.; Т. 2. 670 с. Л. В. Ткачук, «Духовно-моральні цінності у професійному становленні особистості майбутнього вчителя», Професійна освіта: методологія, теорія та технології, № 2, с. 201–215, 2015. М. Й. Боришевський, «Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості», Педагогіка і психологія, № 2, с. 18–22, 2008.
8. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І.Д. Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с.
9. Бех І.Д. Життя особистості у вимірі духовності // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: [зб. наук. праць / Бех І.Д. та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д.Г., 2009. – Кн. І. – Вип. 13. – С. 3-16.